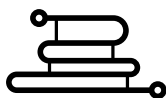

Biblioteka
NASLIJEĐE

TIM press

Biblioteka
NASLIJEDE

Ryszard Kapuściński
DRUGI

Naslov izvornika
Ten Inny

Copyright for this edition: © 2006 by Ryszard Kapuściński

This edition first published in Polish by Wydawnictwo Znak,
Krakow, 2006

The following six lectures Ryszard Kapuścińska are included in the
Publisher's edition:

WYKLADY WIEDENSKIE (I, II, III) , delivered on December 1-3, 2004
at the Institute for Human Sciences , Vienna
Copyright © 2004 by Ryszard Kapuściński

MOJ INNY, delivered on October 12, 1990 on the occasion of the Inter-
national Writer's Symposium, Graz
Copyright © 1990 by Ryszard Kapuściński

INNY W GLOBALNEJ WIOSCE, delivered on September 30, 2003 at
Tischner European University, Krakow
Copyright © 2003 by Ryszard Kapuściński

SPOTKANIEZ INNYM JAKO WYZWANIE XXI WIEKU, delivered on
October 1, 2004 on occasion of the ceremony when he received an hono-
rary doctorate from the Jagiellonian University.
Copyright © 2004 by Ryszard Kapuściński

© za hrvatsko izdanje:
TIM press d.o.o., Zagreb
Tel.: 01 611 97 13; Faks: 01 611 97 14;
E-mail: tim.press@tim-press.hr
www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-8075-89-6

Ryszard Kapuściński

Drugi

S poljskoga prevela
Tea Božinović

Pogovor napisao
Jaroslav Pecnik

Zagreb, 2021.

Tema ovdje izabranih predavanja je Drugi.
Nazivi predavanja i mjesta gdje su održana:

- „Bečka predavanja“ (I, II, III) – 1–3. prosinca 2004. godine na Institutu za znanosti o čovjeku u Beču;
- „Moj Drugi“ – na Međunarodnom simpoziju pisaca 12. listopada 1990. godine u Grazu;
- „Drugim u globalnom selu“ – 30. rujna 2003. godine u Krakovu, za vrijeme inauguracije akademske godine na Višoj europskoj školi don Józefa Tischnera;
- „Susret s Drugim kao izazov 21. stoljeća“ – 1. listopada 2004. prilikom preuzimanja titule doktora *honoris causa* Jagielonskog sveučilišta u Krakovu.

R. K.

BEČKA PREDAVANJA	
I	9
II	21
III	31
MOJ DRUGI	43
DRUGI U GLOBALNOM SELU	53
SUSRET S DRUGIM KAO IZAZOV 21. STOLJEĆA	65
POGOVOR HRVATSKOM IZDANJU (JAROSLAV PECNIK)	81

BEČKA PREDAVANJA

I

Pojam Drugi može se razumjeti na mnogo načina i koristiti u različitim situacijama i kontekstima, na primjer za razlikovanje spolova, generacija, narodnosti, religija itd. U mom slučaju koristim to obilježje uglavnom kako bih razlikovao Europljane, ljude Zapada, bijele, od onih koje nazivamo Drugima – to znači neeuropljane, nebijele, svjestan da su za ove druge ti prvi također Drugi.

Vrsta kojom se trudim vladati literarna je reportaža temeljena na svjedočanstvima s dugogodišnjih putovanja po svijetu. Svaka reportaža ima mnogo autora te samo zahvaljujući davno prihvaćenom običaju tekst potpisujemo jednim prezimenom. U stvarnosti to je – može biti – cjelovita, kolektivno tvorena literarna vrsta, budući da u njezinom nastajanju sudjeluju deseci ljudi – naših sugovornika koje smo sreli na putovima svijeta – koji nam pričaju priče iz svoga života ili života svoga društva ili događaje u kojima su sudjelovali ili o kojima

su slušali od drugih. Strani, često neznani nam ljudi, za nas su ne samo jedan od najbogatijih izvora znanja o svijetu već nam i pomažu u poslu na mnogo drugih načina – omogućuju nam kontakte, ustupaju svoje domove ili nam čak spašavaju život.

Svaki od tih ljudi koje susrećemo na putu po svijetu sastoji se od dva bića koja je često teško razdijeliti, a što si uostalom ni ne dajemo uvijek za pravo. Prvo od tih bića čovjek je kao svaki od nas; ima svoje radosti i tuge, svoje dobre i loše dane, raduje se uspjehu, ne voli biti gladan, ne voli kada mu je hladno, trpi bol i nesreću, a sreća ga ispunjava zadovoljstvom. Drugo biće, umetnuto i upleteno u prvo, čovjek je kao nositelj karakteristika rase, kulture, vjerovanja i uvjerenja. Nijedno od tih bića ne pojavljuje se u čistom i izoliranom stanju, već su sva u suživotu te uzajamno utječu jedno na drugo.

Problem je također u tome – ovdje leži i težina mog reporterskog posla – što taj odnos koji postoji u svakom od nas, između čovjeka kao pojedinca i osobnosti te čovjeka kao nositelja kulture i rase, nije u nama samima nepomičan, krut, statičan, dan jednom zauvijek. Upravo suprotno, karakterizira ga dinamika, pokretljivost, promjenjivost, promjena intenziteta, ovisnost o vanjskom kontekstu, zahtjevi trenutka, očekivanja okoline, čak i naše raspoloženje i dob.

Tema Drugi – *Stranger, Other* – intrigira me i fascinira odavno. Godine 1956. prvi put sam otišao na dugo putovanje izvan Europe (do Indije, Pakistana i Afganistana) i od tada se bavim problemima Trećeg svijeta, pa tako i Azijom, Afrikom i Južnom Amerikom (iako bi termin „Treći svijet“ mogao obuhvaćati i dijelove Europe i Oceanije). Na tim sam prostorima proveo većinu svog radnog vijeka, putujući i pišući o lokalnom stanovništvu i njihovim problemima.

To spominjem jer bih htio ukratko skicirati ne portret Drugoga općenito, apstraktno, već viđenje *mojeg* Drugog, kojega sam susreo u indijanskim selima u Boliviji, među nomadima u Sahari, u mnoštvu koje je oplakivalo Homeinijevu smrt u Teheranu.

Kakav je njegov svjetonazor, njegov pogled na svijet, viđenje Drugih na primjer – viđenje mene? Jer nije samo meni on Drugi, već sam i ja njemu također Drugi.

Prvo na što ću obratiti pozornost je osjetljivost mojeg Drugog na boju, boju kože. Boja zauzima najviše mjesto na ljestvici po kojoj će on dijeliti i vrednovati ljude. Možemo proživjeti čitav život ne mareći i ne razmišljajući o tome da smo crni, žuti ili bijeli, sve dok ne prekoračimo granicu zone vlastite rase. Od tog trena nastaje napetost, od tog trena osjećamo se kao Drugi okruženi *drugim* Drugima. Koliko su me puta dotaknula djeca u Ugandi jer su htjela vidjeti hoće li im prsti pobijeliti! Isti taj mehanizam, čak refleks, identificiranja i vrednovanja prema boji kože djelovao je i u meni. U godinama hladnoga rata, kada je postojala neumoljiva podjela na Istok i Zapad koja je ljudima s obje strane željezne zavjese nametala mržnju, ja – dopisnik iz Istočnog bloka – negdje tamo u džunglama Zaira s radošću sam se bacao u zagrljaj nekoga sa Zapada, svog „klasnog neprijatelja“, „imperijalista“, jer je taj „podmukli izrabljivač“ ili „ratni profiter“ bio jednostavno i prije svega bijel. Moram li dodati koliko sam se stidio te slabosti, ali joj se istovremeno nisam mogao oduprijeti?

Drugi element svjetonazora tog mojeg Drugog je nacionalizam. Kao što je američki profesor John Lukacs ispravno zamijetio, nacionalizam se na vrhuncu 20. stoljeća pokazao najmoćnijim „izmom“ suvremenog čovjeka. Ponekad taj nacionalizam ima paradoksalni

karakter, primjerice pojavljuje se u dijelovima Afrike gdje još nema nacija. Nema nacija, ali ima nacionalizma (ili, kako ga neki sociolozi nazivaju, subnacionalizma). Nacionalist se odnosi prema svojoj naciji, u slučaju Afrike – svojoj državi, kao prema najvišoj vrijednosti, a prema svemu drugom kao prema nečemu inferiornom (često vrijednom prezira). Nacionalizam, kao i rasizam, instrument je identifikacije i klasifikacije koji moj Drugi koristi u svim prilikama. Grub je to i primitivan instrument, površan i plitak pogled na Drugoga. Za nacionalista, Drugi ima jednu jedinu karakteristiku – pripadnost naciji. Nije važno je li netko mlad ili star, pametan ili glup, dobar ili zao, važno je samo jedno: je li Armenac ili Turčin, Englez ili Irac, Marokanac ili Alžirac. Kada živim u svijetu gorljivih nacionalista, nemam ime, nemam zanimanje, nemam dob – samo sam i jedino Poljak. U Meksiku su me susjedi zvali „El Polaco“, a stjuardesa u Jakutsku pozvala me u avion vičući „Polsza!“ Među malim, raspršenim narodima kao što su Armenci, postoji nevjerojatna sposobnost gledanja karte svijeta kao mreže točaka naseljenih skupinama njihovih sunarodnjaka, bilo jedne obitelji ili jednog jedinog čovjeka. Opasno, ali istovremeno i temeljno obilježje nacionalizma mržnja je prema Drugima. Količina te mržnje varira, ali ona je prisutna uvijek.

Treći element svjetonazora mojeg Drugog je religija. Religijsko uvjerenje tu se pojavljuje na dvije razine, takoreći: na razini neodređene, neverbalizirane vjere u postojanje i prisutnost transcencije, Pokretačke Sile, Najvišeg Bića, Boga (često me pitaju „*Mr. Kapuściński, do you believe in God?*” a moj odgovor ima velik utjecaj na sve što se događa nakon toga), ili na razini religije kao institucije i društvene sile, pa čak i političke sile. Želim nešto reći o tom drugom slučaju. Moj Drugi je biće koje duboko vjeruje u postojanje bestjelesnog, nematerijalnog svijeta. Tako je uvijek bilo. Međutim karakteristična za današnje vrijeme jest vrsta religijskog preporoda sada vidljivog u mnogim državama. Islam je religija koja se uvjerljivo najdinamičnije razvija. Zanimljivo je što svuda gdje se događa oživljavanje religije, neovisno o njezinoj vrsti, to oživljavanje ima reakcionaran, konzervativan i fundamentalistički karakter.

To je, eto, moj Drugi. Ako mu sudbina ispreplete put s nekim Drugim, Drugim za njega, tri karakteristike tog Drugog bit će mu najvažnije: rasa, nacionalnost i religija. Pokušavam dokučiti što je zajedničko tim karakteristikama, što ih povezuje. Dakle u svima njima prisutan je veliki emocionalni naboj, toliko velik da ga s vremena na vrijeme moj Drugi nije sposoban kontrolirati. Tada dolazi do sukoba, do okršaja, do pokolja,

Zanimljivo je da dok u njegovoj rodnoj Europi traje Prvi svjetski rat, mladi antropolog odlučuje se istraživati kulturu razmjena, kontakte i obrede među stanovnicima Trobrijanskog otočja, čemu je posvetio svoje izuzetno djelo *Argonauti zapadnog Pacifika*. Formulirao je važnu tezu koje se drugi tako malo drže: „Kako bi o nečem sudio, moraš biti tamo.“ Autor je i druge teze, za ondašnje vrijeme vrlo smjele, da ne postoje superiorne i inferiorne kulture, postoje samo različite kulture koje na različit način ispunjavaju potrebe i očekivanja svojih pripadnika. Za njega je drugi čovjek, druge rase i kulture, također osoba čije ponašanje, kao i ponašanje svakoga od nas, karakterizira ponos, poštovanje poznatih mu vrijednosti te poštovanje tradicije i običaja.

Ako je Malinowski svoj rad započeo u trenutku stvaranja masovnog društva, onda mi danas živimo u prijelaznom razdoblju s masovnog na novo, globalno društvo. Puno toga tome pogoduje: elektronička revolucija, nevjerojatan razvoj svih oblika komunikacije, veliki iskoraci koji omogućuju lakše povezivanje i preseljenje, a time i promjene u svijesti najmlađih generacija i u kulturi u najširem smislu.

Kako će to promijeniti naš odnos – kao ljudi iz jedne kulture – prema ljudima iz druge ili drugih kultura? Kako će to utjecati na odnos Mene i Drugoga u granicama moje kulture i

izvan njih? Vrlo je teško na to pitanje odgovoriti jednoznačno i konačno, radi se o procesu koji traje i u koji smo mi sami uronjeni – bez mogućnosti promišljanja s odmakom.

Lévinas je promatrao odnos Mene i Drugoga u okviru jedinstvene, povijesno i raso homogene civilizacije. Malinowski je istraživao melanezijska plemena u vrijeme kada su još imala izvorni oblik, nezagađena utjecajima zapadne tehnologije, poretka i tržišta.

Danas je to pak teže moguće. Kultura postaje sve hibridnija, heterogenija. Nedavno sam u Dubaiju svjedočio neobičnom prizoru. Morskom obalom hodala je djevojka, bez sumnje muslimanka. Bila je odjevena u uske traperice i usku bluzu, no istovremeno je njezinu glavu, samo glavu, prekrivao tamni čador toliko zatvoren da su joj se jedva vidjele oči.

Danas već postoje cijele škole u filozofiji, antropologiji i književnoj kritici koje se fokusiraju na hibridne procese, povezivanja i kulturne promjene. Taj proces posebno je aktivan u onim dijelovima svijeta gdje su granice država bile granice različitih kultura (na primjer granica Amerike i Meksika), kao i u gigantskim megagrafovima (poput São Paula, New Yorka ili Singapura) u kojima se miješaju najrazličitije rase i kulture. Govorimo kako je svijet postao multietnički i multikulturni ne zato što društava i kultura ima više nego prije, već

su oni danas glasniji, samostalniji i odlučniji, zahtijevajući priznavanje i mjesto za okruglim stolom naroda.

Pravi izazov našeg vremena, susret s novim Drugim, drukčijim po rasi i kulturi, proizlazi i iz šireg povijesnog konteksta. Naime druga polovina 20. stoljeća doba je u kojem su se dvije trećine svjetske populacije oslobodile okova kolonijalizma, postajući stanovnicima svojih, barem službeno samostalnih država. Postupno ti ljudi počinju otkrivati svoju prošlost, mitove i korijene, svoju povijest, osjećaj identiteta i naravno ponos koji iz toga proizlazi. Počinju se osjećati kao gospodari svoje sudbine, s mržnjom gledajući na svekolike pokušaje korištenja sebe kao statista, kao pozadine, kao žrtava ili pasivnih objekata dominacije.

Danas se naš planet, stoljećima nastanjen šaćicom slobodnih ljudi i širokim spektrom robova, puni sve većim brojem naroda i društava kojima raste osjećaj vlastite vrijednosti.

Taj je proces često popraćen ogromnim poteškoćama, sukobima i potresnim događajima.

Možda naginjemo toliko novijem i drukčijem svjetskom poretku da će se saznanja iz povijesti pokazati nedovoljnima za razumijevanje svijeta i kretanje u njemu.

U svakom slučaju, svijet u koji ulazimo je Planet velikih mogućnosti – ne bezuvjetnih

mogućnosti nego otvorenih samo onima koji svoj zadatak shvaćaju ozbiljno, dokazujući time da sami sebe shvaćaju ozbiljno. Svijet je to koji ima mogućnost dati mnogo, ali isto tako i mnogo zahtijeva, u kojem je lagani put često put koji ne vodi nikuda.

U njemu ćemo stalno susretati novog Drugoga koji se polako počinje uzdizati iz kaosa i zbrke suvremenog života. Moguće je da se taj Drugi izrodi iz susreta dviju različitih struja koje tvore kulturu suvremenog svijeta – jedne koja globalizira našu stvarnost i druge koja održava našu raznovrsnost, naše razlike i našu jedinstvenost. Taj Drugi bit će njihov nasljednik i upravo zato moramo pokušati pronaći zajednički jezik s njim, razumjeti ga i uspostaviti dijalog. Iskustvo koje sam stekao provodeći godine života među dalekim Drugima naučilo me kako je samo dobrodušnost stav koji u njima može dotaknuti strunu ljudskosti.

Tko će biti taj novi Drugi? Kako će izgledati naš susret? Što ćemo si reći? Na kojem jeziku? Hoćemo li se umjeti slušati? Međusobno se razumjeti? Hoćemo li se poželjeti pozvati na ono što, kako kaže Conrad, „govori o našoj spremnosti na divljenje i ushit, na osjećaj tajnovitosti koji obavija život; na milost, ljepotu i bol; na skrivenu povezanost s čitavim svijetom – i suptilnu, ali nepobjedivu svijest o solidarnosti